

Fra kaos til systemrettet arbeid **v/Professor Rune Sarromaa Hausstatter Høyskolen i Lillehammer**

Helheten er mer enn summen av delene. Kanskje har du sett en flokk fugler danse rundt på himmelen? Flokken forandrer uventet mønster, den går i en retning for plutselig å skifte. Alle fuglene reagere øyeblikkelig, ingen kolliderer og dansen fortsetter. Du har sikkert gått i en tett befolket gate en gang – mennesker rundt deg på alle kanter, hver og en går i sin retning i sine tanker mot sitt mål. Menneskestrømmen beveger seg. Svært sjeldent stopper strømmen opp, folk finner sin vei, sin lille luke og passasje gjennom folkehavet mot dit de skal. Hadde vi stått på et høyt hustak og sett ned på strømmen av mennesker ville vi kunne opplevd den på samme måte som fugleflokken på himmelen.

Det er ingen fugl som står utenfor flokken og forteller hver og en fugl hvor man skal fly. Det er heller ingen leder som gir beskjeder til hvert enkelt menneske i gaten hvor de skal gå. Både fugleflokken og menneskemengden er *selvorganisert*. Den er et resultat av et stort antall valg og hendelser som i sum fremstår som en organisert helhet.

Et klasserom er også en selvorganisert enhet. Står du ovenfor og ser ned på et klasserom vil du ganske raskt se mønstre og strukturer. Noen kommer og går, noen prater, noen hører etter mens andre drømmer seg bort. Alle klasserom vil skape et mønster, men ingen klasserom vil ha samme mønster. I likhet med fugleflokken vil også mønstrene i klasserommet raskt kunne endre seg, hendelser som fører til hurtige endringer i en annen retning, et skifte, et utbrudd som skaper en ny situasjon og nye muligheter. Alle lærere har opplevd dette. Man har forberedt seg til en time – gått inn i klasserommet, og kommet ut igjen etter timen med positiv eller negativ erkjennelse om at man gjorde noe helt annet enn det man hadde planlagt. Årsaken til dette er at klasserommet er selvorganisert. Gjennom å bli utdannet som lærer, blir man fortalt om strategier og teknikker for å organisere et klasserom. Enkelte ganger fungerer disse strategiene, andre ganger ikke. Grunnen til dette er at systemet vil reagere ulikt på lærerens forsøk på å påvirke systemet – enkelte ganger vil systemet følge læreren, og andre ganger ikke.

La oss tenke oss følgende: en gruppe barn og en voksen blir ført inn i et rom på 30kvm. De skal være der inne uten kontakt med omverdenen de neste 10 årene. Til å begynne med råder det sikkert noe kaos. Den voksne med sine tanker og erfaringer forsøker å holde kontroll – barna med sine ideer og ønsker vil skape sin mening, men etter en tid vil systemet "sette" seg. Alle finner sin plass, sine oppgaver og sine roller. Plassene og oppgavene ville blitt stabile fordi rommet er et *lukket system*, et system uten påvirkning fra andre systemer og er det er derfor stabilt. Et klasserom er imidlertid ikke et lukket system, tvert imot, et klasserom er et *åpent system*. Hendelser utenfor klasserommet påvirker hendelser i klasserommet. Hva Per spiste til frokost vil påvirke klasserommet, hva Kari ser når hun ser ut av vinduet vil påvirke klasserommet og hvor mye søvn læreren fikk natten før vil påvirke klasserommet. Per, Kari og læreren er alle *subsystemer* i klasserommets system.

Subsystemer lever i relasjon til hverandre, og de påvirker hverandre. For å kunne påvirke må et subsystem ha kraft. Subsystemer har ulik kraft og kraftforholdet mellom subsystemene er i stadig endring. Læreren kan fortelle Kari at hun må slutte å se ut av vinduet og heller følge med på undervisningen. Følger Kari det læreren sier så har lærerens subsystem mer kraft enn Kari. Motsatt: kanskje gjør mangelen på søvn hos læreren det slik at læreren ikke orker å snakke til Kari og Kari's subsystem er derfor sterkere enn lærerens. Pers subsystem preges blant annet av at han har diabetes. Hva Per spiste til frokost kan derfor ha ingen eller svært stor påvirkning på klassens system. Spiste han det han skulle vil han følge undervisningen greit, fikk han ikke spist rett kan han i et ekstremt tilfelle få et anfall som fører til at hele timen endrer karakter. *Slaveprinsippet*: de ulike subsystemene lever i et konstant forhold til hverandre og de påvirker hverandre ut fra hvilken kraft de på ethvert tidspunkt har over de andre systemene.

Et klasserom, et læringsfellesskap er altså ikke et system som preges av en forutsigbarhet – det er ikke et lineært forhold mellom det læreren bestemmer seg for å gjøre og det som skjer i klasserommet. Systemteorien viser at menneskelige systemer er ikke-lineære, de er ikke entydig forutsigbare. Skal man tenke systemisk og jobbe systemisk, må man derfor være villig til å tre inn i en ikke-lineær verden, en verden som preges av konstante endringer, uforutsette hendelser og en omgivelse som man ikke har

mulighet til å kontrollere. Er man villig til å jobbe systemisk, må man med andre ord oppgi troen på at det finnes en systematisk forutsigbar metode man kan jobbe i henhold til. Det er imidlertid noen prinsipper som kan gi noen holdepunkter i dette arbeidet:

- Et selvorganiserende system kan ikke kontrolleres eller styres, men det kan påvirkes. Som lærer eller som veileder vil man være en del av et system og man må forstå sin rolle, sine begrensinger og muligheter for å påvirke den helheten man er en del av.
- Et klasserom, et læringsfellesskap er et åpent system som blir påvirket av andre systemer, slik som for eksempel politiske systemer, biologiske systemer og sosiale systemer. Som lærer eller som veileder må man ha innsikt i disse andre systemene og hvordan de kan påvirke opplæringsystemet.
- Et opplæringsystem er satt sammen av mange subsystemer som påvirker hverandre. Slaveprinsippet viser at et enkelt subsystem kan ha kraft til å påvirke hele systemet. Som lærer eller veileder må man derfor søke å ha mest mulig innsikt i subsystemene. Det mest åpenbare subsystemet å ha innsikt i er eleven. Skal man jobbe systemisk må man kontinuerlig jobbe for en bedre forståelse av elevene som deltar i opplæringsystemet. Det betyr at man må ha innsikt i sosiale og kulturelle bakgrunn, man må ha innsikt i elevenes fysiologiske og psykologiske evner og forutsetninger for å delta i opplæringsystemet. Man må også ha innsikt i hvordan eleven som system kan påvirke helheten i opplæringsystemet.
- Som lærere eller veileder er man også et subsystem. For å ha best mulige forutsetninger for å kunne påvirke systemet i den retningen man ønsker. Må man kontinuerlig søke ny kunnskap og ny forståelse for dynamikken i opplæringsystemet. Har man for eksempel elever i klasserommet med særlige behov, krever dette at man skaffer seg kompetanse og forståelse for hvordan dette vil påvirke den enkelte elevens mulighet til deltagelse i systemet og hvordan systemet vil reagere på denne elevens påvirkning av helheten.
- Innenfor et systemrettet arbeid må man skille mellom hvilke elementer man kan påvirke og hvilke områder man ikke har mulighet til å påvirke direkte. For eksempel, elevenes sosiokulturelle bakgrunn kan man som lærer ikke påvirke, men man kan styre unna eventuelle problematiske konsekvenser av dette ved å

legge opp til en undervisning der dette sosiale systemet får mindre kraft til å dominere utfallet av undervisningen.

Systemisk arbeid er ingen mirakeloppskrift som vil løse de utfordringene man står ovenfor. Prinsippene for systemisk arbeid vil imidlertid kunne bidra til en forståelse for hvorfor man opplever konflikter og utfordringer i opplæringen. Forståelsen for systemisk arbeid er samtidig en forståelse for at individ og organisasjon ikke kan skilles, de påvirker hverandre og skaper en helhet. Å jobbe systemisk vil si å jobbe ut fra systemets premisser. Læreren og veilederens mulighet til å påvirke dette systemet ligger i den muligheten man har til å bygge undervisningen på pedagogisk kreativitet. Systemteori viser oss at god undervisning ikke kan planlegges, men den kan skapes gjennom relasjoner og kompetanse som krever kreative løsninger og forståelse for endring.